

Thomas Nagel's Altruism: An Alternative to the Unethical Exploitation of Discourse of Positive Thinking from the Subject of the Self-Entrepreneur of Neoliberal

Azam Moradi,¹ Tahereh Javidi Kalateh Jafarabadi,²

Bakhtiar Shabani Varaki,³ Abulfazl Ghaffari⁴

Article info	Abstract
Original Article DOI: 10.30470/er.2024.2024530.1309 Submission History: Received: 28/12/2024 Revised: 24/05/2025 Accepted: 30/05/2025 Published: 06/09/2025 Extraction Azam Moradi: responsible for developing the research design, collecting, analyzing, and interpreting the data, and drafting the manuscript. Tahereh Javidi: providing overall guidance, supervision, and direction throughout the research, and overseeing the revision and finalization of the manuscript. Bakhtiar Shabani: reading the manuscript and giving some advices. Abulfazl Ghaffari: reading the manuscript and giving some advices. Extraction: This article is derived from the doctoral dissertation entitled: "A Genealogy of the Discourse of Positive Thinking and Its Implications for Moral Education, with a Comparison to Rumi's Optimistic Perspective" in Ferdowsi University of Mashhad, Student: Azam Moradi, supervisor: Tahereh Javidi Kalateh Jafarabadi, first advisor: Bakhtiar Shabani Varaki, Second advisor: Abulfazl Ghaffari.	Based on Nagel's moral education and in the shadow of Foucault's criticism of liberalism and neoliberalism, this research has done a critical analysis of the positive thinking discourse in order to get out of the order of the neoliberal positivist discourse as well as to clarify the invisible aspect of positive thinking in these two forms of governmentality. The results show that positive thinking was born under the influence of the political economy discourse of liberalism and exploited as a technology in the era of neoliberalism. Neoliberalism transformed the concept of political economy into the science of economics, which talked about what should or should not be done and produced the subject of the self-entrepreneur. This subject invests in himself through consumption and produces his satisfaction. The double illusion of freedom and precarity that is deliberately applied by the government are the main factors in the construction of this subject. Moreover, the of positive thinking discourse in the form of cruel optimism plays the main role in not giving up on this subject, regardless of the fact that his dreams are destroyed in the wave of precarity. In fact, it can be said that this discourse is not only a deviation from the ethics of altruism but also a kind of unethical exploitation of the self-entrepreneur. Finally, this study proposes Nagel's moral theory as an alternative to get rid of the desires created by the discourse of positive thinking and to monitor the subjectivity, as well as to replace the manufactured desires with conscious. Keywords: Positive Thinking Discourse, Cruel Optimism, Altruism, Thomas Nagel, Self- Entrepreneur, Neoliberalism.

1. Ph.D. in Philosophy of Education, Department of basics of Education, Ferdowsi University of Mashhad, Iran.
moradi25m1407@gmail.com

2. **Corresponding author:** Associate Professor, Department of the Basics of Education, Ferdowsi University of Mashhad, Iran.
tjavidi@um.ac.ir

3. Professor of the Department of the Basics of Education, Ferdowsi University of Mashhad, Iran. bshabani@um.ac.ir

4. Assistant Professor, Department of the Basics of Education, Ferdowsi University of Mashhad, Iran. ghaffari@um.ac.ir

Introduction

One of the basic problems in the modern human society is man's ignorance of his care at the hands of discourses whose connection with productive bio-political power is hidden. In his genealogy of the modern state in the book *Bio-Politics*, Foucault criticized neoliberalism as the ruling rationality of modern society. He introduces it as a strategy that manages and directs the population based on the rationality of its political economy; the strategy is neoliberal. Neoliberalism through technologies, the most important of which is psychological knowledge, creates certain mentalities and directs people's behavior through these mentalities, or subjectizations. The main issue of this research is that the positive thinking discourse as a kind of psychological knowledge in the neoliberal strategy is ruling the psyche of people and mentalizing the positive thinking subject, while its validity is not in doubt. If neoliberalism is criticized from Foucault's point of view; as a rationality that makes the government's violence and oppression appear justified and logical through its discourses, why is the invisible and dark aspect of positive thinking discourse not taken into consideration in neoliberal governmentality ?

The Genesis of the Term 'Positive Thinking'

The development of positive thinking can be analyzed through three historical periods: positive individualism, the first generation of New Thought, and the second generation of New Thought.

1.1. The Second Generation of New Thought and the Birth of 'Positive Thinking'

The term 'positive thinking' was coined by Norman Vincent Peale (1898-1993), a Republican businessman, in his 1956 book. The core teachings of this movement were that the individual is solely responsible for their own well-being and that success or failure depends entirely on personal merit or weakness (Díaz & González, 2012, p. 178).

The Unethical Exploitation in Positive Thinking Discourse

2.1. Exploitation of the Self-Entrepreneur Subject

The discourse of positive thinking functions as a psychological tool of neoliberal governmentality, promoting a double illusion of freedom and instability. This discourse creates the subject of the self-entrepreneur, who is led to believe that they must create their own satisfaction through the pursuit of dreams, thus internalizing responsibility for success and failure. However, this raises the question: what prevents despair in such an unstable context? Berlant (2020) addresses this by describing contemporary social spaces as characterized by oppressive optimism, defining "cruel optimism" as an affective attachment to compromised promises of the good life (p. 98).

Thomas Nagel's Moral Theory as an Alternative to Neoliberal Positive Thinking

Foucault's critique of desire as constructed by discourses, and his proposal that resistance involves becoming aware and desiring differently, provides a foundation for challenging positive thinking discourse. If desires are indeed discursively constructed, then resistance requires a conscious shift in desire. For an individual aware of the workings of discourse and inclined toward altruism, Thomas Nagel's moral theory offers a compelling alternative to the positive thinking paradigm. Nagel prioritizes belief over desire, asserting that individuals have the capacity to form correct beliefs and act upon them, even when they conflict with personal desires.

Conclusion

This article has traced the development and critique of positive thinking discourse through several key stages:

The formation of political economy discourse based on the study of the nature of things.

The emergence of liberal governmentality from the question of "how much should we govern?"

The rise of positive individualism, influenced by Emerson's teachings.

The first generation of New Thought, which posited the mental world as a realm of real substance and the material world as a creation of the mind.

The second generation of New Thought and the birth of the term "positive thinking" by Norman Vincent Peale in 1957, two decades before neoliberalism's rise.

The emergence of neoliberalism from the tension between governance and freedom, producing the self-entrepreneur who invests in themselves and produces satisfaction through consumption.

The proposal of Thomas Nagel's moral theory as an alternative to positive thinking discourse.

Nagel's theory, which emphasizes the objective perspective and prioritizes belief over desire, not only encourages altruism but also enables individuals to critically observe discourses and become aware of their influence. This objective perspective serves as an educational tool, guiding individuals toward a critical awareness that can resist the unethical exploitation inherent in positive thinking.

References

- Berlant, Lauren. (2020). *Cruel Optimism*. Duke University Press.
- Binkley, Sam. (2011). "Happiness, Positive Psychology and the Program of Neoliberal Governmentality". *Subjectivity*, 4(4): 371-394.
- De La Fabián. Rodrigo & Stecher. Antonio. (2017). "Positive Psychology's Promise of Happiness: A new form of human capital in contemporary neoliberal governmentality". *Theory & Psychology*, 27(5), 600-621.
- Dean, Tim. (2012). "The biopolitics of pleasure". *South Atlantic Quarterly*, 111(3): 477-496.
- Díaz, Edgar Cabanas & González, José Carlos Sánchez. (2012). "The Roots of Positive Psychology. Papeles del Psicólogo", 33(3): 172-182.
- Danyaly, 'Āref. (1393 SH). *Michel Foucault: Zubdī Zybayishinasanib bih Musabih' Guftimani dīdī dydarī*. Tehran: Nashri Tysā. [In Persian].
- Emerson, Ralph Waldo. (1399 SH). *Nature*. Translated by: Murtaẓā Mardīhā. Tehran: Nashri Rūzigari Nū. [In Persian].
- Foucault, Michel. (2010), *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*, trans. Graham Burchell. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel. (2003). *Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975-76*. trans. David Macey. London: Penguin.
- Foucault, Michel. (1399 SH). *Security, Territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977-78*. Translated by: Seyyed Mohammad Javād Seyyedi. Tehran: Nashri Charkh. [In Persian].
- Feher, Michel. (2009). "Self-appreciation; or, the Aspirations of Human Capital". *Publi Culture*, 21(1): 21-41.
- Flew, Terry. (2015). "Foucault, Weber, Neoliberalism and the Politics of Governmentality". *Theory, Culture & Society*, 32(7-8): 317-326.
- Hodgson, Naomi. (2010). "What does it mean to be an educated person?" *Journal of Philosophy of Education*, 44(1), 109-123.
- Illouz, Eva. (1399 SH). *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Translated by: Rūzhān Muẓaffarī. Tehran: Nigah Press. [In Persian].
- Masquelier. Charles. (2019). "Bourdieu, Foucault and the politics of precarity". *Distinktion: Journal of Social Theory*, 20(2), 135-155.
- McDonald. Matthe. & O'Callaghan. Jean. (2008). "Positive psychology: A Foucauldian critique". *The humanistic psychologist*, 36(2): 127-141.
- Nagel, Thomas. (1395 SH). *The Possibility of Altruism*. Translated by: Javad Hydarī. Tehran: Nigah Mu'asir. [In Persian].
- Oksala, Johanna. (2013). "From Biopower to Governmentality". *A Companion to Foucault*, 320-336. John Wiley and Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118324905.ch15>
- Oettingen, Gabriele. (1398 SH). *Rethinking positive thinking: inside the new science of motivation*. Translated by: Hossein Rahmani. Tehran: Tarjūmāni 'Ālūmi Ainsānī. [In Persian].
- Sellar, Sam. & Zipin, Lew. (2019). "Conjuring Optimism in Dark Times: Education, affect and human capital". *Educational Philosophy and Theory*, 51(6): 572-586.
- Robbins. Brent Dean. (2015). "Building bridges between humanistic and positive psychology". *Positive psychology in practice: Promoting Human Flourishing in Work, Health, Education, and Everyday Life*, 31-46.

Sherman. David. (2019). "Foucault's neoliberal ideology. European Journal of Philosophy", 27(2), 500-514.

Vincent Peale, Norman. (1399 SH). *Positive Thinking*. Translated by: Isma'il Hosseini. Tehran: Nashr Thālith. [In Persian].

تأملات اخلاقی

دوره ششم، شماره اول (پیاپی ۲۱)، بهار ۱۴۰۴، صفحات ۵-۲۸

شاپا الکترونیکی: ۲۷۱۷-۱۱۵۹ / شاپا چاپی: ۴۸۱۰-۲۶۷۶

<https://jer.znu.ac.ir>

تأملات اخلاقی

نشریه علمی دانشگاه زنجان

دیگرگزینی تامس نیگل: بدیلی بر بهره برداری غیراخلاقی گفتمان مثبت اندیشی از سوژه خودکارآفرین نتولیرال

اعظم مرادی^۱، طاهره جاویدی کلاته جعفرآبادی^۲، بختیار شعبانی ورکی^۳، ابوالفضل غفاری^۴

اطلاعات مقاله	چکیده
DOI: 10.30470/er.2024.2024530.1309	این پژوهش به منظور خروج از نظم گفتمان مثبت اندیشی نتولیرال، تربیت اخلاقی نیگل را پیشنهاد می کند و در سایه نقد حکومت مندی لیبرالیسم و نتولیرالیسم فوکو و به منظور روشن شدن وجه رؤیت ناپذیر مثبت اندیشی در این دو حکومت مندی، به تحلیل انتقادی گفتمان مثبت اندیشی پرداخته است. نتایج حاصل از تحقیق نشان می دهد که اصطلاح مثبت اندیشی متأثر از گفتمان اقتصاد سیاسی لیبرالیسم متولد شده و به عنوان یک فناوری در عصر نتولیرالیسم مورد بهره برداری قرار گرفته است. نتولیرالیسم مفهوم اقتصاد سیاسی را به علم اقتصاد که از باید و نباید چیزها سخن می گفت، تبدیل نمود و به تولید سوژه خودکارآفرین مبادرت ورزید. این سوژه، از طریق مصرف، در حال سرمایه گذاری بر خود و تولید رضایت خویش است. دوگانه توهم آزادی و بی ثباتی ای که عامدانه از سوی دولت اعمال می شود، عوامل اصلی برساخت این سوژه اند و گفتمان مثبت اندیشی در قالب خوش بینی ظالمانه، نقش اصلی در جلوگیری از ناامید شدن این سوژه برای رسیدن به آرزوهایی است که در موج بی ثباتی نابود می گردند و در حقیقت می توان گفت که این گفتمان نه تنها با اخلاقی دیگرگزینی هم راستا نیست بلکه نوعی بهره برداری غیراخلاقی از سوژه خودکارآفرین است و در نهایت این پژوهش، نظریه اخلاقی نیگل را به عنوان بدیلی برای رهایی از میل برساخته گفتمان مثبت اندیشی و نظارت بر سوژه شدگی تحت این گفتمان و همچنین به عنوان راهکاری برای جایگزینی باورهای آگاهانه در ازای میل های برساخته، پیشنهاد می کند.
نقش نویسندگان اعظم مرادی: گردآوری داده ها، تحلیل و تفسیر یافته ها، نگارش مقاله. طاهره جاویدی: نظارت و راهبردی روند کلی پژوهش و تدوین و نهایی سازی اصلاحات مقاله. بختیار شعبانی: خوانش مقاله و ارائه اصلاحات. ابوالفضل غفاری: خوانش مقاله و ارائه اصلاحات.	واژه های کلیدی: گفتمان مثبت اندیشی، تامس نیگل، خودکارآفرین، خوش بینی ظالمانه، دیگرگزینی، نتولیرالیسم.
حمایت مالی و تعارض منافع مقاله حامی مالی و تعارض منافع ندارد.	
استخراج این مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان: «تبارشناسی گفتمان مثبت اندیشی و اشارات آن برای تربیت اخلاقی و مقایسه آن با نگاه مثبت گرای مولوی» در دانشگاه فردوسی مشهد، دانشجو: اعظم مرادی، استاد راهنما: طاهره جاویدی کلاته جعفرآبادی، استاد مشاور اول: بختیار شعبانی ورکی، استاد مشاور دوم: ابوالفضل غفاری است.	

۱. دانش آموخته دکتری فلسفه تعلیم و تربیت گرایش تربیت اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. moradi25m1407@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه مبانی تعلیم و تربیت دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. tjavadi@um.ac.ir

۳. استاد گروه مبانی تعلیم و تربیت دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. bshabani@um.ac.ir

۴. استادیار گروه مبانی تعلیم و تربیت دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. ghaffari@um.ac.ir

اگر اخلاق را به معنای تعهد و مسئولیت فرد، در قبال دیگری در نظر بگیریم و تربیت اخلاقی را به معنای ارائه روش‌ها یا راهکارهایی در راستای ایجاد تغییرات مطلوب در شاکله وجودی فرد به منظور افزایش همدلی و همدردی او نسبت به دیگری بپنداریم، آنگاه این سؤال اساسی به ذهن متبادر می‌گردد که آیا مفروض‌های مطرح در گفتمان مثبت‌اندیشی در عصر حاضر، به افزایش اخلاق‌مداری فرد کمک می‌کند و حس مسئولیت‌پذیری او در قبال دیگری را افزایش می‌دهد؟ اگر به گفته لویناس دیگری را اساس و بنیاد اخلاق بنامیم، آنگاه می‌توان گفت که اخلاق در حوزه خودشکوفایی نیز به گونه‌ای به اخلاق دیگرخواهی پیوند می‌خورد و روح متعالی‌تری می‌یابد؛ چرا که از عرصه شکوفایی مادی فاصله گرفته و به جایگزینی فضائل اخلاقی مبتنی بر دیگرخواهی در جان فرد ارتقاء می‌یابد و حال آنکه مسئله این است که آیا «در عصر حکومت‌مندی که پیونددهنده روابط قدرت و هدایت رفتارهاست» (دانیالی، ۱۳۹۳، ص ۷۷) می‌توان در حوزه خاصی از تربیت، به پرسش از چیستی یک مفهوم همچون مفهوم مثبت‌اندیشی اکتفا کرد و چارچوب‌های عقلانی را که این مفهوم را هدایت می‌کند و معنا می‌دهند، از منظر و مرئای خود دور نگه داشت؟ «چارچوب‌های عقلانی یا گفتمان‌ها، شبکه‌های درهم تنیده‌ای هستند که با مناسبات قدرت و نظام دانشی که حول این مناسبات ایجاد می‌کنند، شیوه‌های مختلف موضوع‌شدگی انسان را تعیین می‌کنند» (Hodgson, 2010, p.110). یکی از مشکلات اساسی انسان در جامعه مدرن یا جامعه مراقبت، ناآگاهی او از مراقبتش به دست گفتمان‌هایی است که وجه ارتباطی آن‌ها با قدرت زیست-سیاسی مولد، پنهان شده است. قدرتی که از طریق انضباط و امنیت به دنبال مراقبت از فرد و شکل دادن به او در راستای رسیدن به اهداف خود است و حال آنکه انسان بودگی انسان، از لحظه آگاهی فرد از این مراقبت و اهدافش و جایگزین بدیلی برای خویش به منظور مقاومت در برابر این مراقبت، ایجاد می‌شود.

فوکو در تبارشناسی دولت مدرن خود به نقد نئولیبرالیسم به عنوان عقلانیت حاکم بر جامعه مدرن می‌پردازد و بیان می‌کند استراتژی‌ای که در زمینه زیست-سیاسی بزرگتر، جمعیت‌ها را بر مبنای عقلانیت اقتصاد سیاسی خود مدیریت و هدایت می‌کند، استراتژی نئولیبرال است. نئولیبرالیسم از طریق فناوری‌هایی که مهمترین این فناوری‌ها دانش‌های روانی است، ذهنیت‌های خاص ایجاد می‌کند و از طریق این ذهنیت‌ها و یا به تعبیری سوژه‌سازی‌ها به هدایت رفتار افراد اقدام می‌نماید (Foucault, 2010, p.118). مسئله اصلی تحقیق این است که گفتمان مثبت‌اندیشی به عنوان یک دانش روانی در استراتژی نئولیبرال در حال حکومت بر روان افراد و ذهنیت‌سازی سوژه مثبت‌اندیش است و حال آنکه اعتبار آن مورد شک و تردید واقع نمی‌شود. اگر نئولیبرالیسم از نگاه فوکو نقد می‌شود، به عنوان عقلانیتی که از طریق گفتمان‌های خود، خشونت و ظلم حکومت را موجه و منطقی می‌نماید؛ چرا وجه رؤیت‌ناپذیر و تاریک گفتمان مثبت‌اندیشی در حکومت‌مندی نئولیبرال مورد توجه قرار نمی‌گیرد؟ چرا باور و عمل به آموزه‌های مثبت‌اندیشی چنان بدیهی انگاشته می‌شود که همه بدون هیچ تردیدی پذیرفته‌اند که نگرش‌های مثبت و خوش‌بینانه به آینده همچون شاه‌کلیدی واقعیت‌های موجود را متأثر می‌کند و احتمال موفقیت در آینده را افزایش می‌دهد؟

در این مقاله، واکاوی وجه رؤیت‌ناپذیر گفتمان مثبت‌اندیشی و مشخص شدن علت بهره‌وری نئولیبرالیسم از گفتمان مثبت‌اندیشی، از جهت رابطه آموزه‌های این گفتمان با تربیت انسان دیگرخواه یا دیگرگزین مورد توجه است؛ چرا که این پژوهش در وجه تربیتی

خود، مترصد پاسخگویی به این سؤال است که آیا مثبت‌اندیشی هم‌راستا با تحقق شخصیت دیگرخواهی است یا آن را طرد می‌نماید؟ علاوه بر این، روشن شدن این رابطه به افرادی که قصد دارند اخلاق دیگرگزینی را در خود بارور نمایند، کمک می‌کند تا موضع مشخصی را در باب طرد یا عمل به آموزه‌های این گفتمان اتخاذ نمایند.

۱. روش پژوهش

در این مقاله از روش تحلیل گفتمان با رویکرد فوکویی استفاده شده است. با نظر به اینکه هم‌اکنون در عصر نئولیبرال به سر می‌بریم و با توجه به اینکه مثبت‌اندیشی گفتمان عصر حاضر یا عصر نئولیبرال محسوب می‌شود، در نتیجه، با توجه به تبارشناسی دولت مدرن فوکو، خاصه حکومت‌مندی لیبرالیسم و نئولیبرالیسم او در آثارش، این مقاله در پی روشن نمودن وجه رؤیت‌ناپذیر ارتباط مثبت‌اندیشی ذیل حکومت‌مندی لیبرال و نئولیبرال است و برای تحقق این هدف، ابتدا به تعریف ابزار مفهومی حکومت‌مندی از نگاه فوکو می‌پردازد و پس از آن منطق شکل‌گیری لیبرالیسم و نئولیبرالیسم را از منظر او مورد واکاوی قرار می‌دهد. در گام بعدی ابتدا به بررسی روند زایش اصطلاح مثبت‌اندیشی پرداخته و پس از آن، تحلیل علت زایش مثبت‌اندیشی در حکومت‌مندی لیبرال و علت قدرت‌گرفتن آن در عصر نئولیبرال را مورد توجه قرار می‌دهد. در بخش دوم مقاله نیز متناسب با ویژگی‌های تربیتی سوژه مثبت‌اندیش نئولیبرال، بدیلی اخلاقی برای خروج از نظم مثبت‌اندیشی نئولیبرال معرفی می‌کند.

۲. گفتمان اقتصاد سیاسی و شکل‌گیری حکومت‌مندی لیبرالیسم

مفهوم حکومت‌مندی^۱ با هدف توصیف آن به‌عنوان یک رژیم کاملاً جدید قدرت ابداع شد. جذابیت این مفهوم از ظرفیت آن برای تشخیص این موضوع ناشی می‌شود که «عملکرد قدرت را از ساختارهای قابل تشخیص مسئول و پاسخگو به لحاظ سیاسی جدا می‌کند» (Oksala, 2013, p.322). تفسیر قدرت از منظر حکومت‌مندی فوکو^۲ عبارت است از: «هدایت امکان رفتار و نظم بخشیدن به نتایج احتمالی آن» (Foucault, 2003, p.789). تحت چنین قرائتی، قدرت به شکل سلطه سرکوبگرانه منجر نشده بلکه در آن، رفتار افراد به‌طور آگاهانه توسط افراد دیگر دستکاری می‌شود. «در واقع، قدرت، به‌عنوان نیرویی که نه می‌گوید روی ما سنگینی نمی‌کند، در عوض، مولد^۳ است، تاجایی که چیزها را در برگرفته و تولید می‌کند و لذت را به عنوان شکلی از دانش القا و گفتمان تولید می‌نماید» (Foucault, 2010, p.119). قدرت مولد است، به این معنا است که مسئول منع اعمال خاص نیست، بلکه در هدایت و عادی‌سازی رفتارهای خاص مؤثر است. این به معنای معطوف کردن توجه به شرایطی است که تحت آن سوژگی‌ت‌یافته از طریق انضباط بدن‌ها و تنظیم جمعیت، تولید و هدایت می‌شود. بنابراین، به جای اینکه به عنوان یک نیروی سرکوبگر عمل کند، هم‌چنان که فوکو بیان می‌کند:

1 . Governmentality

2 . Michel Foucault

3 . Productive

«بدن را به ابژه‌ای از استراتژی سیاسی تبدیل می‌کند که در قالب قدرت زیستی^۱ هدفش تولید مثبت^۲ و تقویت زندگی است» (Foucault, 2010, p.138).

فوکو در کتاب زایش زیست-سیاست بیان می‌کند که از اواخر قرن ۱۶ و اوایل قرن ۱۷ با ظهور جان‌لاک^۳ و به تبع آن ظهور لیبرال‌ها منطق محدودسازی حکومت در حال شکل‌گیری است. به روایت فوکو دو سازوکار حاکمیت را از درون محدود می‌کنند. آن دو سازوکار عبارتند از: مفهوم «قانون حقوق طبیعی»^۴ و «اقتصاد سیاسی»^۵.

فوکو بیان می‌کند که لیبرالیسم^۶ به مثابه یک گفتمان آزادی‌ساز شکل گرفت و قرار بود گفتمان تولید آزادی باشد، اما در عمل اینگونه نبود؛ یعنی لیبرالیسم هم تولیدکننده آزادی است و هم به شکل متعارضی آزادی‌ها را محدود می‌کند و این به جهت تولد لیبرالیسم در عصر پیشینه‌سازی مراقبت‌ها، کنترل‌ها و مداخله‌ها است. تمام سخن فوکو در تحلیل تناقض بین تولید آزادی و محدود کردن آن به دست لیبرالیسم بر سر دو مفهوم قانون حقوق طبیعی و مفهوم اقتصاد سیاسی است.

در قانون حقوق طبیعی، سخن بر سر این است که کدام عمل حاکمیت در نسبتش با حقوق طبیعی مشروع یا نامشروع است؟ و «در اقتصاد سیاسی سخن بر سر موفقیت یا شکست کنش‌ها است» (Foucault, 2003, p.148). اقتصاد سیاسی در پی روشن‌سازی این مهم است که آیا آیین‌نامه‌های اقتصادی و مالی که قرار است به تصویب دولت برسد، قرین به نتیجه و فایده خواهد بود یا خیر؟

به زعم فوکو اقتصاد سیاسی شأن یک نظم گفتاری حقیقت‌گرا یافته است و می‌تواند راجع به حقیقت حکومت، آنگونه که باید باشد، سخن براند. فهم نقش اقتصاد سیاسی به مثابه رژیم حقیقتی که محدودکننده ساز و کارهای حکمرانی است، حائز اهمیت است. «اقتصاد سیاسی در ابتدا بر مبنای مطالعه طبیعت چیزها شکل گرفت و قصد داشت از طبیعت چیزها، رویه‌ها و انسان‌ها سخن بگوید. اما در نهایت تبدیل به دانشی شد که از باید و نباید کارها نیز سخن می‌گفت» (Foucault, 2003, p. 238)؛ به این معنا که مشخص می‌کرد که چه کاری را باید انجام بدهید تا عمل شما مطابق با طبیعت خودتان یا چیزها باشد. از منظر این دانش، انسان به‌طور طبیعی موجودی اقتصادی است که بنا به اقتضاها و الزام‌های اقتصاد عمل می‌کند؛ فلذا طبیعت بازار و نحوه عملکرد آن نیز برای این علم مهم است.

سخن گفتن از طبیعت چیزها، آن‌چیزی بود که دانش اقتصاد سیاسی را واجد قدرت می‌نمود و به آن اجازه می‌داد علاوه بر اینکه پرسش «چگونه حکومت کنیم؟» را زنده نگه دارد، به پرسشی یعنی «تا چه اندازه باید حکومت کرد؟» نیز پردازد (Sherman, 2019, p.502). تشخیص حد حکومت کردن یا به زعم فوکو تشخیص بیشینه‌ترین و کمینه‌ترین حق مشروع حکومت کردن، آن‌چیزی بود که دانش حقیقت‌گویی چون اقتصاد سیاسی قرار بود از آن سخن بگوید. به‌طور دقیق، در همین نقطه بود که لیبرالیسم به مثابه یک سازوکار سیاسی-اقتصادی از درون دانش اقتصاد سیاسی قرن هفدهم زاده شد.

1. Bio-power

2. Positive Production

3. John Locke

4. Law of Natural Rights

5. Political Economy

6. Liberalism

لیبرالیسم به مثابه گونه‌ای عقلانیت جدید در حکمرانی تلقی می‌شد که مدعی بود بهترین شیوه حکومت کردن کمینه‌ترین مقدار حکومت است (فوکو، ۱۳۹۹، ص ۱۸۴). هر چه حکومت کردن کمتر، بهتر.

به اتکای اقتصاد سیاسی لیبرالیستی بود که وضعیت را می‌بایست در طبیعی‌ترین نمود خود نگه داشت؛ انسان و جامعه هر چه طبیعی‌تر بهتر؛ و حال آنکه به زعم فوکو مسئله این است که این طبیعی‌تر بودن ناظر بر چه چیزی است؟ در پاسخ باید گفت که انسان و جامعه هر اندازه کمتر ابرّه مداخله باشند یا هر اندازه کمتر تابع سیاستگذاری دولت باشند، بهینه‌تر هستند. پس لیبرالیسم یک منطق جدید حکمرانی «خود محدودیت‌ساز» به اتکای دعاوی حقیقت‌گویانه اقتصاد سیاسی است که بر کمینه‌سازی حکومت بر مبنای واگذاری منطق امور به طبیعتشان مبتنی است.

منطق شکل‌گیری حکومت‌مندی نئولیبرال را می‌توان به اواخر قرن ۱۹ منتسب دانست. از اواخر این قرن بود که بسیاری از اقتصاددان‌ها بر کنارگذاشتن واژه اقتصاد سیاسی و جایگزین کردن آن با علم اقتصاد-اقتصادی که هیچ پیوندی با سیاست ندارد- اصرار ورزیدند. البته این اصرار برای جایگزینی، از منظر فوکو و در نسبتی که میان دانش و قدرت برقرار است، اصراری تأمل‌برانگیز است.

به اعتقاد فوکو در ذات حکومت‌مندی لیبرالیسم تفکر لسه‌فر^۱ نهفته است. منطق لسه‌فر، منطق حکمرانی کمینه است. لیبرال‌ها خواهان این هستند که نه فقط بازار بلکه کل جامعه را بر منطق لسه‌فر به معنای آزاد بودن افراد از حکومت شدن، منطبق نمایند. اما مسئله این است که «لیبرالیسم نمی‌تواند محقق شود مگر در نسبتش با حکومت» (Flew, 2015, p.329). درحقیقت این نظام تولیدکننده آزادی نمی‌تواند موجود شود، مگر به واسطه نسبت مشخصی که با منطق حکمرانی برقرار می‌کند و از این نقطه به بعد است که پارادوکس‌های لیبرالیسم مشخص می‌شود. تناقض به این معنا که لیبرالیسم، هم نظام تولیدکننده آزادی است و از طرفی به نظامی تبدیل شده است که ناآزادی‌ها را نیز تولید می‌کند.

فوکو در تحلیل‌های خود برای فهم این پارادوکس از سه ابزار مهم یاد می‌کند. اولین ابزار و مهم‌ترین آن‌ها مسئله امنیت است که در پیوند با مخاطره شکل گرفته است و این خود، مترصد شکل‌گیری انواع دانش‌های پلیسی است. دومین ابزار بسط یافتن سازوکارهای انضباطی در جامعه است و سومین ابزار اقدامات و سیاست‌های مداخله‌جویانه با نام تأمین رفاه است (فوکو، ۱۳۹۹، ص ۱۵۹).

این سه ابزار راهکارهای اصلی اداره جامعه به‌دست دولت‌های بزرگی است که فاشیسم، کمونیسم و یا حتی کینزیانیسم^۲ دولت رفاهی، الگوهایی از این دولت‌ها بودند به‌گونه‌ای که عملاً اجرای گفتمان لیبرال یا آزادی‌خواهانه را با مشکل مواجه می‌کردند. فوکو با این استدلال‌ها نشان می‌دهد که منطق متفاوتی از حکومت‌مندی به نام نئولیبرالیسم^۳ در حال شکل‌گیری است که هدف اصلی این گفتمان، تجدید نظر در قلمرو مشروع دولت به اتکای سازوکارهای حکمرانی‌اش است. فوکو از اردولیبرالیسم^۴ یا نئولیبرالیسم آلمانی سخن می‌گوید، الگویی که شکل‌گیری خود را وام‌دار دردناک‌ترین الگوی تورم دولت یعنی تجربه نازیسم است. نئولیبرالیسم در

1. Laissez-Faire

2. Keynesianism

3. Neoliberalism

4. Ordoliberalism

سال ۱۹۷۰ از دل تناقض بین آزادی و حد حکومت کردن زاده شد و دانش اقتصاد سیاسی لیبرالیسم را که بر مبنای مطالعه طبیعت چیزها شکل گرفته بود و قصد داشت از طبیعت چیزها، رویه‌ها و انسان‌ها سخن بگوید را به علم اقتصاد که از باید و نباید کارها نیز سخن می‌گفت، تبدیل نمود و با ابزار یا سیاست مداخله جویانه خود با نام تامین رفاه، بازار آزاد را تنظیم‌کننده دولت نمود و به بازاری سازی کل جامعه مبادرت ورزید.

۳. روند زایش اصطلاح مثبت اندیشی

این روند در سه دوره فردگرایی مثبت، نسل اول اندیشه نو و نسل دوم اندیشه نو قابل بررسی است.

۱-۳. فردگرایی مثبت

از پایان قرن هجدهم در فرهنگ عامه ایالات متحده، مدل خاصی از فردگرایی با نام فردگرایی مثبت^۱ با استعلائی‌گرایی امرسون در دفاع از پیوریتانیسم^۲ شکل گرفت. امرسون، برخی از عقاید پیوریتن‌ها را بازنویسی کرد. امرسون در بازنویسی عقاید پیوریتن‌ها مدعی شد که نیمه اول قرن نوزدهم عرصه اول شخص مفرد (تحقق من) خواهد بود. او در شورش تنها نبود؛ رمانتیک‌های آمریکای شمالی نیز به فرد به عنوان چیزی ارزشمند روی آوردند. واژه استعلائی در ادبیات امرسون بر جهان معنوی‌ای تأکید داشت که هر انسانی به‌دقت باید آن را پرورش دهد؛ چرا که او جزئی از الوهیت است نه چیزی که با آن بیگانه باشد (Díaz & González, 2012, p.175).

امرسون بیش از هر زمان دیگری بر خودکنترلی اصرار می‌ورزید، اما نه به مثابه پیوریتن‌ها برای مبارزه با گناه و تنبلی؛ بلکه برای خدمت به نیاز بالقوه فرد برای تحقق بخشیدن به الوهیت بالقوه‌اش و هماهنگ شدن با طبیعت انسانی خود. علاوه بر این، برای امرسون فرد «موجودی بود با ظرفیت‌های طبیعی که به صورت خودمختار و فارغ از هرگونه نظم اجتماعی، اخلاقی و دینی، سرنوشت خود را تعیین می‌کند» (امرسون، ۱۳۹۲، ص ۴۸). به طور کل می‌توان گفت فردگرایی مثبت بر پنج ویژگی فردی به شرح زیر تأکید می‌کرد:

۱. خودکنترلی فرد^۳ (فرد برای خود یک ابژه کنترل از طریق فکر است)،

۲. خودمختاری^۴ (فرد به عنوان موجودی دارای مجموعه‌ای از نیازها، خواسته‌ها و علایق خود تصور می‌شود که باید در مسیر خوشبختی و رسیدن به موفقیت خود آنها را ارضا کند. فرد باید سرنوشت خود را بنویسد، مسیر خود را بیابد و با استقلال نسبی از موفقیت و خوشبختی دیگری آن را طی کند، زیرا جامعه نتیجه تجمعی استقرار منافع مختلف افراد مستقل و خودمختار است).

۳. خودشناسی^۵: فرد خود را به مثابه ابژه‌ای درک می‌کند که باید در جزئیات به کاوش و کشف در ثروت عظیم خود بپردازد.

۴. توسعه فردی^۶: فرد خود را پروژه‌ای برای بهبود و رشد می‌بیند.

۱. فرد به عنوان بخشی از الوهیت، جوهری است که قادر به فرمانروایی، خودکامی و رشد بی پایان خود است.

2. Puritanism

3. Self-Control

4. Self-Determination

5. Self-Knowledge.

6. Self-Cultivation

۵. مسئولیت‌پذیری در قبال خود: ^۱ جست‌وجوی شادی (سلامت، موفقیت و رفاه) نه فقط یک حق طبیعی، بلکه به یک هدف جهانی و بالاتر از همه، یک الزام اخلاقی تبدیل می‌شود. مسیری که به سمت آن می‌رود، مستلزم نظارت، کنترل و خودسازی ^۲ دائمی خود است. از آنجایی که واقعیت و اعتبار این شادی بدیهی تلقی می‌شود و ویژگی‌های دستیابی به آن نیز بدیهی است، مسئولیت موفقیت یا شکست خود به تنهایی بر عهده فرد است (Binkley, 2011, p.380).

۲-۳. نسل اول اندیشه نو

تحت تأثیر فردگرایی مثبت جنبش‌های متعددی پدید آمد که بسیاری از آنها تحت عنوان اندیشه نو ^۳ (۱۹۲۰-۱۸۷۵) دسته‌بندی شدند. اندیشه نو استدلال می‌کند که جهان ذهنی یا معنوی، منطقه‌ای با جوهر واقعی است، در حالی که جهان مادی یعنی امور روزمره، مخلوق ذهن است؛ همچون امرسون که استدلال می‌کرد فرد موجودی است که دارای قدرت‌های الهی و خلاق است که می‌تواند خود و دنیای اطرافش را متحول کند (Díaz & González, 2012, p.178). اندیشه نو همچنین، معتقد است که اگر مردم بتوانند اطلاعات نادرست ناشی از حواس را نادیده بگیرند و افکار خود را از طریق تمرین مداوم، کاملاً کنترل کنند، آنها قادر به درمان بیماری‌های خود، رسیدن به خواسته‌های خود و رشد معنوی هستند. «ظهور اندیشه نو پارادایم جدیدی از ذهن، معنویت و آزادسازی میل را پایه‌گذاری کرد و شکاف جنسیتی ^۴ معمول در دوره ویکتوریا را از بین برد» (Dean, 2012, p.478).

بدون شک اندیشه نو در رشد فزاینده «احساس انگاری» ^۵ فرد نقش داشت و عامل انتقال از سرمایه‌داری صنعتی تحت سلطه تولید، پس انداز و فداکاری، به سرمایه‌داری مصرفی بود که بر هزینه کردن و ارضای شخصی تأکید می‌کرد (ایلوز، ۱۳۹۹، ص ۱۸)؛ همانطور که بسیاری از مورخان دهه‌های ۶۰ و ۷۰ اشاره کرده‌اند، اندیشه نو در نهایت تبدیل به «دین موفقیت، مصرف و پویایی اجتماعی» ^۶ شد و به لطف این تبدیل به لحاظ فرهنگی تثبیت شد و موفقیت چشمگیری را به عنوان جایگزین در درمان یکی از جدی‌ترین و گسترده‌ترین بیماری‌های ذهنی در جامعه آمریکا با نام نوراستنیا ^۷ کسب کرد. برخلاف طب سنتی آن زمان، اندیشه نو تکنیک‌های روان‌شناختی را بر اساس قدرت شفابخش کلمات و ایده انتقال ذهنی بین شفادهنده و بیمار پیشنهاد کرد. فراتر از درمان بیماری، اندیشه نو دیدگاه خاصی در باب شادی ایجاد کرد. از منظر پیروان این جنبش «شادی انسان در خودش است، نه در رشد یک ملت و پیشرفت اجتماعی. سلامتی و شادی انسان به خود فرد بستگی دارد و با مدیریت نگرش‌ها و میل‌های او به وجود می‌آید» (Díaz & González, 2012, p.180).

اصول اخلاقی رایج میان نویسندگان اندیشه نو عبارت بودند از: ۱. بررسی افکار خود در جستجوی باورهایی که باعث ناراحتی ما

1. Self-Accountability

2. Self-Monitoring, Self-Control and Self-Improvement

3. New Thought

۷. شکافی که عقل را به مردان و عاطفه را به زنان نسبت می‌داد.

5. Emotionalization

6. Religion Of Success, Consumption and Social Mobility

7. Neurasthenia

شده است، ۲. طرد ذهنی هر گونه ناراحتی یا درد از بدن، ۳. آموزش تخیل برای ایجاد احساسات خوشایند و کاوش خواسته‌های خود، ۴. تکرار جملات تأکیدی مثبت به خود، ۵. دعا یا تمرین شکرگزاری و بخشش و ۶. حضور در لحظه.

۳-۳. نسل دوم اندیشه نو (تولد اصطلاح مثبت‌اندیشی)

در دهه اول قرن بیستم، نسل جدیدی از رهبران جنبش شروع به آزادسازی مسئله سرکوب میل کردند و زمینه عاطفی و هیجانی^۱ را با کسب ثروت پیوند زدند. آنها استدلال می کردند که مرد و زن موجوداتی هستند که ارضای خواسته‌هایشان بر خودشان مسلط است و اینکه لازم است زنان خود را همچون مردان و به اندازه آنها مستقل و خودمختار^۲ بپندارند. آن‌ها بر این باور بودند که بدون شک استقلال اقتصادی بدون شک وسیله‌ای برای دستیابی به هر دوی این اهداف است. یکی از پیشگامان این تغییر هلن ویلمن^۳ (۱۹۰۷-۱۸۳۱) بود که کتاب پرفروش او «فتح فقر»^۴ (۱۸۹۹) جنبشی را ایجاد کرد که بعدها نویسندگان دیگری مانند والاس واتلز^۵ به آن پیوستند.

همه آنها فکر می کردند که «اگر دکترین قدرت ذهنی^۶ توانسته است به بازایی سلامت کمک کند، بنابراین می تواند در دستیابی به موفقیت نیز اثربخش باشد. در نتیجه ایده‌های اندیشه نو را در متون خود با زبان جدید روانشناسی و مدیریت کسب و کار ادغام کردند» (Binkley, 2011, p.390).

در دهه‌های اول قرن بیستم، بسیاری از بازرگانان متوجه شدند که گسترش تجارتشان مستلزم خرید و فروش با طبقه متوسط رو به رشدی است که مصرف و ارضای امیال خود را آزاد گذاشته‌اند. «به لطف ورود زبان روانکاوی، کنترل شدید جنبه‌های عاطفی و هیجانی، به عنوان سرکوب و در نتیجه غیرضروری و ناسالم تلقی شد و نویسندگان اندیشه جدید برای توجیه نیاز به رهایی از تعصبات قدیمی و درک اینکه میل سالم‌ترین راه برای زندگی است، از مفهوم فرد هیدرولیک فروید^۷ استفاده کردند» (Dean, 2012, p.492).

تردیدی نیست که مدیریت عاطفی و هیجانی به عنوان یکی از برجسته ترین و شاخص ترین نشانه‌های مدرنیته نقش مهمی در پیشرفت سرمایه داری مصرفی داشت. همچنان‌که ایوا ایلوز^۸ می‌نویسد: «عملکردها و گفتمان‌های عاطفی و اقتصادی یکدیگر را شکل می‌دهند. تقاضا برای آزادسازی میل، انگیزه‌ای که در ابتدا رهایی بخش بود، هم اکنون به نیروی ایدئولوژیک و تولیدی یک سیستم اقتصادی فاقد مقررات منتهی شده است؛ سیستمی که در آن ارزش‌های اصلی به طور دائم از طریق مصرف ارزیابی می‌شود و بر ضرورت توسعه شخصی^۹ و اعمال دیدگاه خوش بینانه در مورد دنیای اطراف ما به عنوان وسیله‌ای برای کسب شادی فردی^{۱۰} تأکید

1 . Affective And Emotional

2 . Autonomous And Self-Determined

3 . Helen Wilman

4 . The Conquest of Poverty

5 . Wallace Wattles

6 . Doctrine Of Mental Power

7 . Freud's Hydraulic Individual

8 . Eva Illouz

9 . Personal Development

10 . Individual Happiness

می‌گردد» (ایلوز، ۱۳۹۹، ص ۱۷۸).

در سال ۱۹۳۶ فیلمور^۱ یکی از برجسته‌ترین نویسندگان در تغییر تفکر نو، در کتاب‌ها و سخنرانی‌های خود اعلام کرد که هرکسی می‌تواند ثروتمند شود، اگر به آن باور کافی داشته باشد و اگر افکار خود را به سمت آن هدف کنترل و هدایت کند. از نظر او ثروتمندان به این دلیل ثروتمند شده بودند که ایده‌های آن‌ها چنان در افکارشان جا افتاده است که بخشی از وجودشان شده است که اگر این امر رعایت نشود، افرادی که ناگهان بدون ایجاد ذهنیت رفاه ثروتمند می‌شوند، به زودی پول خود را از دست می‌دهند (McDonald, 2008, p.138).

اصطلاح مثبت‌اندیشی به‌دست یک تاجر جمهوری‌خواه به نام نورمن وینسنت پیل^۲ (۱۸۹۸-۱۹۹۳) در سال ۱۹۵۶ ابداع شد. کتاب پیل با نام «قدرت مثبت‌اندیشی»^۳ پر فروش‌ترین کتاب زمان خود پس از کتاب مقدس شد. پیل زبان روانشناسی ناخودآگاه و سایر اصطلاحات در روانشناسی آکادمیک، همچون شرطی‌سازی، یادگیری، اسناد، نگرش‌ها و... را در هم آمیخت و همه را با نام متافیزیک اندیشه نو^۴ ارائه کرد. آموزه‌های این علم ابداعی چنین بود: تنها کسی که می‌تواند از انسان مراقبت کند و او را بشناسد، خود اوست و موفقیت و شکست کاملاً به شایستگی یا ضعف فردیش بستگی دارد (Díaz & González, 2012, p.174). در حقیقت ثروت و فقر شرایط داوطلبانه هستند و ساختارهای سیاسی و اجتماعی تأثیری در ثروتمند شدن یا فقیر شدن افراد ندارند. مدیریت خوب و بد افکار و نگرش‌های آنهاست که افراد را به سمت ثروت یا فقر سوق می‌دهد. به گفته پیل:

«هرکس شاد یا خوشبخت نیست به این دلیل است که نصیحت صاحبان شادی و موفقیت را رعایت نمی‌کند...»
(وینسنت پیل، ۱۳۹۹، ص ۶۳)

۴. تحلیل وجه غیراخلاقی یا رؤیت ناپذیر گفتمان مثبت‌اندیشی

وجه رؤیت ناپذیر گفتمان مثبت‌اندیشی از جهت ارتباط آن با قدرت حاکم قابل ردیابی است. با نظر به اینکه این گفتمان در حکومت‌مندی لیبرالیسم متولد شده و در عصر نئولیبرال قدرت گرفته است، وجه رؤیت ناپذیر یا غیراخلاقی گفتمان در دو بخش علت شکل‌گیری این گفتمان در عصر لیبرالیسم و علت قدرت گرفتن آن در نئولیبرالیسم تحلیل و بررسی می‌گردد.

۴-۱. تحلیل علت ظهور مثبت‌اندیشی در حکومت‌مندی لیبرالیسم

روند شکل‌گیری این اصطلاح متناسب با گفتمان اقتصاد سیاسی به‌مثابه رژیم حقیقت‌گو در حکومت‌مندی لیبرال تبیین می‌شود. اقتصاد سیاسی بر مبنای مطالعه طبیعت چیزها شکل گرفته بود و قصد داشت از طبیعت چیزها، رویه‌ها و انسان‌ها سخن بگوید؛ به اتکای اقتصاد سیاسی لیبرالیستی بود که وضعیت را می‌بایست در طبیعی‌ترین نمود خود نگه داشت، انسان و جامعه هر چه طبیعی‌تر بهتر.

1 . Charles Fillmore

2 . Vincent Peale

3 . The Power of Positive Thinking

4 . New Thought Metaphysics

حال آنکه به زعم فوکو مسئله این است که این طبیعی‌تر بودن ناظر بر این است که انسان و جامعه هر اندازه کمتر ابژه مداخله باشند یا هر اندازه کمتر تابع سیاستگذاری دولت باشند، بهینه‌تر هستند.

فردگرایی مثبت در قرن نوزدهم که ریشه پیدایش گفتمان مثبت‌اندیشی است، در حکومت‌مندی لیبرال و تحت گفتمان دانش اقتصاد سیاسی شکل گرفت. این امر متأثر از آموزه‌های امرسون بود که چنان اهمیتی برای طبیعت و هماهنگ بودن با طبیعت، قائل بود که این چنین می‌نویسد:

«دین و اخلاق هر دو از اهمیت طبیعت کاسته و آن را به عنوان تابعی از روح قرار می‌دهند. دین و اخلاق هر دو اصل‌هایی را برای تعیین وظایف انسانی وضع می‌کنند. اصل‌های وضع شده در اخلاق از سوی بشر و در دین از سوی خداوند است. هر دوی آن‌ها طرحی برای زندگانی ما هستند» (امرسون، ۱۳۹۲، ص ۷۶).

اما مسئله این است که هر دو طبیعت را در درجه‌ای نازل‌تر قرار می‌دهند. اولین و آخرین درس آموزه دین این است که موجودات مرئی میرا و فانی هستند و موجودات نامرئی ابدی و جاودان. این نوعی توهین به طبیعت است. این تبیینی است که برای افراد اُمّی وضع گردیده است.

اصول اخلاقی در دل طبیعت نهان شده و بر محیط پیرامون پرتوافکنی می‌نماید. تمام چیزهایی که ما با آن‌ها ارتباط داریم ما را موعظه می‌کنند. تأثیر اخلاقی طبیعت بر فرد همان میزان حقیقتی است که بر وی مکشوف می‌شود و چه کسی می‌تواند میزان آن را برآورد نماید.

برای امرسون، فرد موجودی بود با ظرفیت‌های طبیعی که به صورت خودمختار و فارغ از هرگونه نظم اجتماعی، اخلاقی و دینی، سرنوشت خود را تعیین می‌کند (امرسون، ۱۳۹۲، ص ۴۲). امرسون استدلال می‌کرد: «فرد موجودی است دارای قدرت‌های الهی و خلاق که می‌تواند خود و دنیای اطرافش را متحول کند» (امرسون، ۱۳۹۲، ص ۵۶).

او این فردیت را متناسب با طبیعت انسانی و مفهومی غیر تاریخی و غیراجتماعی در نظر می‌گرفت؛ در صورتی که این مفهوم فردیت به پشتوانه آموزه‌های گفتمان اقتصاد سیاسی قدرت گرفته است. گفتمان اقتصاد سیاسی که منشأ تولید لیبرالیسم به عنوان نظام تولید کننده آزادی با کم‌ترین حدّ حکومت بود نیازمند این مفهوم از فردیت و آموزه‌های اندیشه نو و مثبت‌اندیشی برای ساختِ سوژه‌ای بود که با آزادسازی میل خود و تکیه بر قدرت ذهنیش قادر به خلق آزادانه جهان پیرامونش است. سوژه‌ای که بر خودکنترلی اصرار می‌ورزید، اما نه به مثابه پیوریتن‌ها برای مبارزه با گناه و تبلی، بلکه برای خدمت به نیاز بالقوه‌اش برای تحقق بخشیدن به الوهیت بالقوه‌اش و هماهنگ شدن با طبیعت انسانی خود. از آنجایی که گفتمان اقتصاد سیاسی بازار را به عنوان طبیعت انسان معرفی می‌کند، در نسل دوم اندیشه نو شاهد گره‌خوردگی این آزادی میل و اثرگذاری ذهنی بر خلق واقعیت در راستای تولید ثروت و رفاه هستیم.

گفتمان مثبت‌اندیشی قبل از ظهور نئولیبرالیسم متولد شده است؛ چرا که ظهور نئولیبرالیسم به سال ۱۹۷۰ میلادی یعنی بیست سال بعد از تولد این گفتمان است؛ اما نکته قابل توجه آن است که این گفتمان چرا در دوران نئولیبرالیسم زاده تناقض بین آزادی و حدّ حکومت‌کردن است؛ چنان تقویت شد که حتی رشته آکادمیک آن با نام روانشناسی مثبت‌گرا در حدود سال ۲۰۰۰ میلادی

به‌دستِ سلینگمن^۱ و همکارش^۲ پایه‌گذاری شد. در بخش بعدی به تحلیل عللِ قدرت گرفتنِ این گفتمان در عصر نئولیبرال تحتِ ابراز مفهومی حکومت‌مندی که از ابداعات فوکو است، پرداخته می‌شود.

۴-۲. بهره‌برداری غیراخلاقی از سوژه خودکارآفرین (تحلیل علت قدرت گرفتن مثبت‌اندیشی در عصر نئولیبرال)

در پی بازاری‌سازی جامعه یا در جامعه‌ای که در حکومت‌مندی نئولیبرال به انقیاد بازار درآمده است؛ سه اتفاق مهم رخ می‌دهد. نخست آنکه بازار محل تولید حقیقت و مکان تأیید می‌شود، مفهوم انسان^۳ به سرمایه‌انسانی^۴ تغییر می‌کند و ادبیات کارگر، سرمایه‌دار و مبادله پایان می‌پذیرد. جامعه به یک بنگاه اقتصادی تبدیل می‌شود که در آن فعالیت‌های کارآفرینانه و تولیدی صورت می‌گیرد و سوژه‌های خلاق و رقابتی خلق می‌شود (Sellar & Zipin, 2019, p. 580)؛ اما چگونه کارآفرینی تمام افراد جامعه امکان‌پذیر می‌شود؟ چون انسان به عنوان سرمایه تلقی می‌شود، کار او به عنوان یک رفتار اقتصادی محاسبه‌شده در نظر گرفته می‌شود و محاسبات اقتصادی این انسان به تمام حیطه‌های زندگی‌اش همچون: تولید مثل، انتخاب شریک زندگی، تربیت فرزند، ادامه تحصیل و... تسری می‌یابد و در نتیجه یک سوژه کارآفرین خود یا خود کارآفرین^۵ تولید می‌شود. کار یک رفتار اقتصادی محاسبه‌شده می‌شود که به اجرا در می‌آید؛ سوژه‌ها به عنوان خود کارآفرین در حال رقابت و سرمایه‌گذاری بر روی خود هستند؛ چرا که محاسبه اقتصادی از فرآیندهای مالی به تمام فعالیت‌های انسانی تسری می‌یابد. «سوژه خود کارآفرین، نه به عنوان فرد دریافت‌کننده حقوق بلکه به عنوان یک فرد، خود شکوفاکننده و انباشتگر استعدادهای خویش^۶ محسوب می‌شود. خود کارآفرین تغییر تاریخی در منطق سرمایه‌گذاری سرمایه-انسانی است» (Foucault, 2010, p.226).

همان‌طور که فهر^۷ از تئودور شولتز^۸ نقل می‌کند:

تمام سرمایه‌گذاری بر روی سرمایه انسانی صرفاً برای درآمدهای آتی نیست، برخی از آنها برای رفاه آینده و به شکل‌هایی است که در جریان آن، درآمدی برای فردی که روی خود سرمایه‌گذاری کرده است، حاصل نمی‌شود؛ بلکه سوژه بیشتر بر آن است که دائماً خود را ارزش‌گذاری کرده و از خویش‌شن قدردانی نماید و در مجموع رضایت خویش را تولید نماید (Feher, 2009, p.31).

فوکو در توصیف سوژه خود کارآفرین می‌نویسد:

«این انسان مصرف‌کننده معاصر^۹ تا جایی مصرف می‌کند که تولیدکننده است و حال آنکه او چه چیزی را تولید

1. Martin Seligman

2. Mihaly Csikszentmihaly

3. Human

4. Human Capital

5. Self- Entrepreneur

6. Self-Developer and Accumulator of Talents and Potentialities

7. Feher

8. Theodore Schultz

9. Contemporary Man of Consumption

می کند؟ او رضایت خود را ایجاد می کند» (Foucault, 2010, p.248).

خود کارآفرین بیش از آنکه به لحاظ مالی تولید کننده باشد، مصرف کننده است؛ مصرفی که رضایت او را تولید می نماید. او تولید کننده رضایت خود^۱ است.

حال دو سؤال اساسی مطرح است: اول اینکه سوژه خودکارآفرین بر مبنای چه مکانیسمی در عصر نئولیبرال به این انباشت سرمایه ترغیب می شود؟ دوم، این سوژه خود کار آفرین که در حال انباشت سرمایه در خود، به شکل مهارت ها و توانمندی هاست در بسیاری از موارد به اهداف یا رویاهای مورد نظر خود نمی رسد؛ چرا که جامعه پتانسیل تحقق این اهداف برای تمامی افراد خود را ندارد و حال آنکه مسئله این است که این شکاف یا تناقض برای سوژه کارآفرین خود که در حال پرورش استعدادها و انباشت آن هاست، با چه گفتمانی، عادی سازی و توجیه پذیر می شود؟ به عنوان مثال برای روشن تر شدن موضوع، به سیل عظیمی از فارغ التحصیلان دانشگاهی توجه نمایید که علی رغم علم به اینکه که موقعیت های شغلی بسیار محدود است، اما همچنان با انگیزه و تلاش خستگی ناپذیر مقاطع تحصیلی را یکی پشت سر دیگری می پیمایند.

در حقیقت باید گفت، دوگانه توهم آزادی و بی ثباتی ای که تعمدانه از سوی دولت ابراز می شود، عامل ساخت سوژه خودکارآفرین و گفتمان مثبت اندیشی، دانشی روانی در خدمت حکومت مندی نئولیبرال است که سوژه خود کارآفرین را به سوژه آفریننده رضایت برای خود با امید رسیدن به آرزوهایش، تبدیل می نماید.

در جامعه ای که به انقیاد بازار درآمده است «افراد دائماً در معرض خطر قرار می گیرند یا بهتر است بگوییم شرطی می شوند که موقعیت، زندگی، حال و آینده شان را به عنوان زندگی سرشار از خطر تجربه کنند» (Foucault, 2010, p.66). افراد برای اینکه در معرض خطر قرار گیرند، باید آزاد شوند، اما برای اعمال این آزادی آنها باید در موقعیتی باشند که بتوانند ریسک کنند. افراد آزادی خود را به گونه ای اعمال می کنند که با واقعیت سازگار شوند. آنها از آزادی خود برای تطبیق با اصول جامعه بازار استفاده می کنند. بنابراین، آزادی آن ها مشروط است؛ یعنی «آنها به طور مؤثر برای منطبق شدن با جامعه بازار که بی ثباتی در آن آگاهانه و مداوم تولید می شود، آزاد هستند» (Foucault, 2010, p. 68). در حقیقت آزادی به عنوان ابزاری برای اطاعت از نظم مستقر عمل می کند.

تحت چنین وضعیتی، بی ثباتی نقش مکانیسم تنظیم کننده مرکزی را در جامعه ایفا می کند؛ زیرا با تداوم یک عدم اطمینان تحریک کننده، افراد وادار می شوند به عنوان خودکارآفرین عمل کنند و الزام خود تنظیمی را بپذیرند. بی ثباتی فرآیند طراحی شده برای اداره کردن رفتار افراد است؛ به عبارت دیگر، ترس تبدیل به اساس و انگیزه برای تشکیل خود مسئول و محاسبه گر می شود که ویژگی های تعیین کننده رفتار مناسب برای یک جامعه بنگاهی است. «شکل های مختلف مداخله دولت، مانند: لغو مقررات رفاهی، برنامه های خصوصی سازی، مالی سازی اقتصاد و انعطاف پذیری بازارهای کار، نقش کلیدی در پرورش بی ثباتی دارند» (Masquelier, 2019, p.140) و حال آنکه مسئله این است که چه نگرشی در این فضای بی ثباتی، از ناامیدی افراد جلوگیری

می‌کند؟ برلانت^۱ بیان می‌کند که فضاهای اجتماعی زندگی جهانی کنونی با تجربیات فراگیر خوش‌بینی ظالمانه^۲ مشخص می‌شود. برلانت تعریفی عاطفی از خوش‌بینی ظالمانه ارائه و آن را دلبستگی به وعده‌های خوش‌بینی مخدوش شده یا به خطر افتاده معرفی می‌کند» (Berlant, 2020, p.98).

آنچه در مورد این دلبستگی، ظالمانه است، این است که سوژه‌ها نمی‌توانند نرسیدن به اهدافی را که آرزوی آن را دارند و دلبسته آن هستند، تحمل کنند؛ حتی اگر رسیدن به این اهداف سلامتی آن‌ها را تهدید نماید؛ زیرا محتوای دلبستگی هر چه باشد تداوم حس دلبستگی به آرزوها، تداوم حس سوژه به معنای زندگی را تأمین می‌کند (Sellar & Zipin, 2019, p.584).

در حقیقت در خوش‌بینی ظالمانه دویبوند عاطفی خیره‌کننده وجود دارد: الف) پیوند با خیالاتی که خودشان مانع شکوفایی هستند. این مانع بودن، از دو منظر قابل تحلیل است: یکی از آن جهت که فرد را به جهت وابستگی عاطفی به خیالاتش، تنبل می‌نماید و اقدام‌گرایی او را به شدت کاهش می‌دهد. دیگری از آن جهت که قدرت واقع‌نگری برای حلّ درست مشکلات را از او می‌گیرد. ب) تعهد به وعده خوش‌بینی (Berlant, 2020, p.119)؛ در حالیکه وعده داده شده در سایه مکانیزم بی‌ثباتی جامعه نئولیبرال هر لحظه در حال از بین رفتن یا جایگزین شدن است و حال آنکه گفتمانی که با آموزه‌های خود، افراد را به لحاظ عاطفی به دنیای خیالیشان وابسته می‌کند، گفتمان مثبت‌اندیشی است؛ چرا که تصویر خیالی از موفقیت و ثروت را تصویر مطلوب و در شأن فرد معرفی می‌کند و از طرف دیگر با جعل این واقعیت که انسان یگانه مسئول شکست و موفقیت خود هست؛ وجه منفی موجود یعنی بی‌ثباتی تولید شده توسط نهادهای نئولیبرال را در شکست افراد بی اثر جلوه می‌نماید. هنگامی که ما مثبت‌اندیشی را ترویج می‌کنیم، با توجه به اینکه معنا رابطه‌ای است، حداقل به این اذعان می‌داریم که چیز منفی یا مقاومتی وجود دارد که ما راجع به آن صحبت می‌کنیم و حال آنکه لازم است این صحبت کردن از ماده مقاوم یا چیز منفی بنا به مصلحتی از بین برود.

الزام مثبت‌گرایی نشئت گرفته از گفتمان مثبت‌اندیشی، نوعی کار بر روی خود است که افراد را قادر می‌سازد با ایجاد یک دیدگاه ذهنی جدید، مقاومت ماده موجود در درون یا بیرون خودشان را یک توهم بپندارند (De La Fabián & Stecher, 2017, p.604) و با دلبستگی عاطفی به خیالات خویش، فارغ از ناامنی و بی‌ثباتی موجود، خوش‌بینانه به تحقق اهداف خویش، وفادار مانده و برای رسیدن به آن‌ها پیکار نماید؛ مثلاً زمانی که گفته می‌شود «جهان بیرون انعکاسی از جهان درون توست، خودت را اصلاح کن، جهان به سامان می‌شود» (Robbins, 2015, p.33) یا مطرح می‌شود اولین وظیفه برای کسی که می‌خواهد روی خودش کار کند و به عنوان سوژه مثبت‌اندیش شناخته شود، شروع به تولید شادی نیست، بلکه تشخیص شادی درونی‌ای است که قبلاً داشته است، شادی دیگر تأثیر متغیرهای دیگر مانند: پول یا سلامتی نیست، بلکه هدف آن است که شادی علت تولید ثروت و سلامتی باشد. افراد شاد پول بیشتری کسب می‌کنند، طولانی‌تر زندگی می‌کنند و می‌توانند شادی خود را افزایش دهند. بنابراین مثبت‌اندیشی، شاد بودن تحت هر شرایطی را وظیفه افراد و عامل رسیدن به شادی بیشتر یا تحقق خیالات ذهنی معرفی می‌کنند و این ظالمانه‌ترین وجه این گفتمان است و درحقیقت می‌توان گفت مثبت‌اندیشی در قالب خوش‌بینی ظالمانه یک نوع بهره‌برداری غیراخلاقی از سوژه نئولیبرال است.

1. Lauren Berlant

2. Cruel Optimism

۵. نظریه اخلاقی تامس نیگل

تامس نیگل^۱ براین باور است که هر عمل ارادی که از انسان صادر می شود، بر مبنای نظام انگیزشی^۲ یا تلفیقی از میل ها و باورها در وجود انسان صورت می گیرد. حال مسئله این است که آیا این نظام انگیزشی باور-میل یا میل-باور است؛ یعنی به هنگام انجام اعمال ارادی وزن باورها بیشتر است یا امیال؟ بسیاری از فلاسفه همچون هابز و هیوم بر بیشتر بودن وزن امیال و بسیاری دیگر همچون کانت بر بالاتر بودن وزن باورها اعتقاد داشتند. تامس نیگل به پیروی از کانت معتقد به بالاتر بودن وزن باورهاست.

نیگل معتقد است به منظور تربیت انسان دیگرگزین، به جای تقویت میل به دیگرگزینی لازم است باورهای ما نسبت به دیگرگزینی تقویت شود. نیگل استدلالاتی ارائه می کند که نشان می دهد تغییر میل به دیگرگزینی، توجیه پذیر نیست. او بیان می کند زمانی که می خواهید متری خود را تربیت اخلاقی نمایید، اگر علت پذیرش یک ارزش اخلاقی همچون راست گویی را میل متری به راست گویی عنوان نمایید، ممکن است با ترمد متری نسبت انجام عمل راست گویی مواجه شوید، به این دلیل که راست گویی مورد میل او نیست. متمایل نبودن نفس به ارزش های اخلاقی در ادبیات مذهبی ما با توجه به نفس اماره مسأله ای قابل درک است؛ نفسی که میل به ترمد از ارزش های اخلاقی و دینی را تقاضا می نماید. نیگل استدلال دیگری را مبنی بر توجیه پذیر نبودن ارزش بیشتر میل بر باور ارائه می کند. «انسان ها به دلیل تضاد امیال درونشان، مجموعه ای غیریکپارچه از میل های خوب و بد هستند، بنابراین لزومی ندارد صرفاً بر مبنای امیال خوب خود رفتار نمایید؛ ضمن اینکه در بسیاری از اوقات برآیند امیال بد مانع از پرداختن به میلی خوب یا متعالی در انسان می شود (نیگل، ۱۳۹۵، ص ۳۸). نیگل علاوه بر این دو استدلال، استدالات دیگری هم دارد که نقطه عطف استدلال های او در تربیت اخلاق دیگرگزینی است که اهمیت تربیت باور را بیش از پیش روشن می نماید.

لازمه تربیت یا دخل و تصرف در باورها توجه به نقطه نظر ابداعی نیگل است. او بر این باور است که هر انسانی در زندگی خود دو نقش کنش گر و ناظر دارد. انسان در حال عامل بودن دیدگاه ذهنی یا انفسی^۳ و در حال ناظر بودن دیدگاه عینی^۴ دارد.

شناخت های حاصل از دیدگاه عاملیت (یا انفسی) و ناظریت (یا عینی) کاملاً با یکدیگر متفاوت هستند. نظریه اخلاقی نیگل در باب امکان دیگرگزینی ساخت باوری درست از منظر ناظریت برای ترغیب شدن به دیگرگزینی و پایبند بودن به آن است. دیدگاه عاملیت، دیدگاه زندگی در حال و از دست ندادن امروز است و این دیدگاه فرد را به دریافت سود آنی و دفع ضرر آنی ترغیب می نماید. انسان در منظر عاملیت، لذت جوی آنی یا لذت جوی افسارگسیخته است؛ چرا که این لذت در قید و بند آینده نمی گنجد؛ اما زمانی که انسان از منظر ناظریت یا از بالا به پایین به زندگی خود می نگرد، لذت را در طول زندگی خود سنجیده و متناسب با عواقب آن به انجام عمل مبادرت می ورزد (نیگل، ۱۳۹۵، ص ۵۲). در حقیقت به گفته نیگل، انسان «خود را موجودی پایدار و منتشر در زمان می بیند و بین خود در زمان حال و آینده، ارتباط و اتصال می بیند» (نیگل، ۱۳۹۵، ص ۵۶). از دیدگاه آفاقی فرد خود را به مثابه

1. Thomas Nigel

2. Motivation

3. Subjective Perspective

4. Objective Perspective

یک کل واحد منتشر در زمان دیده و مصلحت‌اندیش می‌شود. انسان عامل، خوشی را بر خوبی و انسان ناظر، خوبی را بر خوشی ترجیح می‌دهد. خوشی لذت‌های آنی با رنج بیشتر در طول زندگی و خوبی، ترک لذت آنی برای رسیدن به لذت‌های بیشتر یا رنج کمتر در طول زندگی است.

تفاوت دوم نگرستن از دیدگاه عامل و ناظر به زندگی این است که انسان عامل تنها به سود و زیان خود می‌اندیشد؛ اما انسان ناظر هیچ تفاوتی بین خود و دیگری قائل نمی‌شود و خود را هم‌سان و هم‌سرنوشت با دیگری می‌داند و این هم‌سرنوشتی او را به درک عمیق‌تر از دیگری و دیگر گزینی تشویق می‌نماید.

بنابراین نیگل معتقد است که از دیدگاه ناظریت، توجه به دو واقعیت یعنی انتخاب خوبی به جای خوشی و توجه به هم‌سرنوشتی با دیگری عامل دیگرگزینی است (نیگل، ۱۳۹۵، ص ۷۲). علاوه بر تفاوت واقعیت‌ها از دو دیدگاه عاملیت و ناظریت، ارزش‌ها نیز در این دو دیدگاه کاملاً متفاوت درک می‌شود.

۶. تناسب نظریه اخلاقی نیگل برای مقاومت در برابر مثبت‌اندیشی نئولیبرال

فوکو اخلاق را به عنوان مقاومتی در برابر گفتمان‌های درهم تنیده با قدرت در نظر می‌گیرد و خاصه در تبارشناسی نئولیبرال معتقد است که اگر ما از طریق میل خود اداره می‌شویم، پس باید یاد بگیریم که به گونه‌ای دیگر آرزو کنیم. او بیان می‌کند: «اگر کسی بخواهد بر این رهاسازی مولد و کانالیزه شده میل در حکومت نئولیبرال تأکید کند، لازم است رابطه‌ای دگرگون‌کننده با میل خود را در مرکز مقاومت قرار دهد» (Foucault, 2010, p.221).

در درس‌گفتارهای کلژ دو فرانس^۱ (۱۹۷۸-۱۹۷۹) نئولیبرال به عنوان یک گفتمان معین از دانش/ قدرت، که بازار در آن، مکانی برای تولید و تأیید حقیقت است، مفهوم خاصی از میل را در قلب سیاست قرار می‌دهد. «حکومت نئولیبرال با محور قرار دادن راه‌های ارضای آزاد منافع، هم در خود و هم در سیاست، می‌تواند با وارونه کردن اخلاقیات و با نام سیاست لیبیدینال^۲ در نظر گرفته شود» (Foucault, 2010, p.223). حال اگر گفتمان مثبت‌اندیشی را به مثابه یک دانش روانشناختی در خدمت گفتمان بزرگتری همچون نئولیبرالیسم در نظر بگیریم (همچنان که پیش از این به نحوه بهره‌برداری نئولیبرالیسم از گفتمان مثبت‌اندیشی اشاره کردیم)، در نتیجه، به‌زعم فوکو نقطه مقاومت در برابر مثبت‌اندیشی به عنوان گفتمان گره خورده با قدرت، مثبت‌اندیش نبودن است. همچنان که گابریله اوتینگن در اثر خود با عنوان «مثبت فکر نکنید»^۳ که بر پایه بیست سال تحقیق درباره دانش انگیزش نگاشته شده است، می‌نویسد:

«کنش لذت‌بخش رؤیاپردازی مثبت موجب می‌شود در ذهنمان به آرزوهایمان دست پیدا کنیم، کنشی که شیره انرژی ما را در کام خود فرو می‌بلعد و اجازه نمی‌دهد کار سخت و طاقت‌فرسای مقابله با مشکلات واقعی زندگی را به انجام برسانیم» (اوتینگن، ۱۳۹۸، ص ۳۹).

میل به مثبت‌اندیش نبودن یعنی طرد ویژگی‌های مثبت‌اندیشی نئولیبرال که مهم‌ترین آن‌ها منفعت‌طلبی است. سوژه مثبت‌اندیش

1. Collège de France

2. Libidinal

3. Rethinking Positive Thinking (Inside the New Science of Motivation)

که تولیدکننده رضایت از خود است، به مدار بی پایان منفعت طلبی در راستای ارتقای سرمایه های انسانی خود تبدیل می شود که ارتباطش با دیگری در راستای منفعت یا ضرر خود تنظیم می شود و لذت در زندگی او به برآوردن خواسته ها یا ارضای امیالش گره می خورد؛ بنابراین میل به مثبت اندیش نبودن یعنی میل به منفعت طلب نبودن یا میل به خودخواه نبودن و یا میل به دیگرگزینی است و حال آنکه مسئله این است که انسانی که آگاه شده است و قصد دارد به مقاومت در برابر مثبت اندیشی پردازد، به این مهم توجه دارد که بسیاری از امیال در درون او بر ساخته گفتمان های گره خورده با قدرت است و اصالت، ذات یا جوهری ندارد و لازم است انسان با آگاهی از این مراقبت های گفتمانی به گونه ای دیگر میل نماید؛ بنابراین، فارغ از گونه ای دیگر از میل نمودن، یک انتخاب درست برای دیگرگزینی انتخاب نظریه ای است که اساساً نقش میل را در دیگرگزینی کم رنگ نموده و به باورهای آگاهانه ای که انسان را به دیگرگزینی ترغیب می کند، اهمیت بیشتری بدهد. نظریه اخلاقی تامس نیگل از آن جهت که در نظام انگیزشی دیگرگزینی، باور را بر میل ترجیح می داند، می تواند به عنوان بدیلی اخلاقی برای انسانی که به مقاومت در برابر رژیم حقیقت میل ساز مثبت اندیشی برخاسته است، راهگشا و ثمربخش باشد. علاوه بر آنچه گفته شد، دو دلیل دیگر هم وجود دارد که می تواند نقش دیگرگزینی تامس نیگل را به عنوان بدیل اخلاقی پررنگ تر نماید که در ادامه به آن اشاره می شود.

۱. تامس نیگل بیان می کند که ما برای دیگرگزینی عقلانی، روشی اتخاذ می کنیم و آن روش این است که از نظرگاه ذهنی خود به نظرگاه عینی تغییر مکان یا تغییر معرفت می دهیم. در نگاه آفاقی یا ناظر بودن، خود را به عنوان جزئی از واقعیت دیده و از ویژگی های شخصی و حالات روحی و تجربیات زیسته خود، کاملاً جدا می شویم و وضعی بی طرفانه نسبت به خود یافته و در این حالت، خود را با دیگری یکسان و هم سرنوشت می پنداریم و دیگرگزین می شویم؛ اما در نگاه انفسی، عامل بوده و ارزش ها به تعلقات ما وابسته اند؛ در نتیجه، منافع خویش را ترجیح می دهیم و حال آنکه مسئله این است که سوژه ای که از مراقبت گفتمان های بشری همچون گفتمان مثبت اندیشی آگاه شده است و به مقاومت در برابر آن پرداخته است، این آگاهی خود را مرهون تغییر مکان یا تغییر معرفت سوژه از درون گفتمان به بیرون آن است. سوژه ای که در درون گفتمان یا غار افلاطونی به بند کشیده شده، رژیم حقیقت گفتمان را اصیل پنداشته و به آن عمل می کند؛ اما انسانی که آگاه می شود و در مقام ناظر به خارج از گفتمان تغییر معرفت می دهد، ارتباط گفتمان را با گفتمان های بزرگتر و ساختارهای قدرت مشاهده کرده و از حقیقت آن آگاه می شود و حال آنکه انسان آگاه شده، به جهت ناظر بودن بر گفتمان به راحتی می تواند خود را به لحاظ معرفتی در مقام ناظر بر خویش حاضر نماید و در راستای خیررسانی به دیگری، به تثبیت شخصیت ناظر در خود پردازد.

۲. تلفیق این دو استدلال: یعنی ترجیح باور بر میل در دیگرگزینی و ناظر بودن بر خویش برای انسان آگاه شده از مراقبت گفتمان ها، راهگشای دیدگاه جدیدی است مبنی بر اینکه اگر دیدگاه آفاقی دلیلی بر دیگرگزینی است، بنابراین مکتب تربیتی و اخلاقی ای که نگاهش به انسان و جهان آفاقی است، می تواند به ساختن باورهای درست برای دیگرگزینی مبادرت ورزد.

نتیجه گیری

دستاوردهای حاصل از این پژوهش عبارتند بودند از: تبیین علت تولد مثبت اندیشی در حکومت مندی لیبرال، علت قدرت گرفتن

گفتمان مثبت‌اندیشی در حکومت‌مندی نئولیبرال و ارائه بدیل تربیتی خروج از نظم گفتمانی مثبت‌اندیشی بر مبنای نظریه اخلاقی تامس نیگل. این سه دستاورد به طور خلاصه در هفت مرحله قابل بیان هستند:

مرحله اول: شکل‌گیری گفتمان اقتصاد سیاسی بر مبنای مطالعه طبیعت چیزها و تعیین انجام اعمالی که مطابق با طبیعت چیزها باشد. ضمن اینکه این گفتمان، انسان را به طور طبیعی موجودی اقتصادی معرفی می‌کند. مطالعه طبیعت چیزها منطبق بر سؤال «چگونه حکومت کنیم؟» و تعیین انجام اعمال مطابق با طبیعت‌ها، منطبق بر سؤال «تا چه اندازه حکومت کنیم؟» است.

مرحله دوم: تولد حکومت‌مندی لیبرالیسم از قلب سؤال «تا چه اندازه حکومت کنیم؟». هدف این حکومت‌مندی به این قرار بود: انسان و جامعه هر چه طبیعی‌تر بهتر، هر چه حکومت کردن کمتر، بهتر.

مرحله سوم: تولد فردگرایی مثبت بر اساس آموزه‌های امرسون. فرد موجودی است با ظرفیت‌های طبیعی که به صورت خودمختار و فارغ از هرگونه نظم اجتماعی، اخلاقی و دینی سرنوشت خود را تعیین می‌کند. فرد دارای قدرت الهی و خلاق است و می‌تواند دنیای اطراف خود را متحول کند.

مرحله چهارم: تولد نسل اول اندیشه نو. جهان ذهنی منطقه‌ای با جوهر واقعی است در حالی که جهان مادی مخلوق ذهن است.

مرحله پنجم: تولد نسل دوم اندیشه نو و تولد اصطلاح مثبت‌اندیشی (۱۹۵۷) بیست سال قبل از تولد نئولیبرالیسم.

مرحله ششم: تولد نئولیبرالیسم از دل تناقض بین حد حکومت کردن و آزادی. تبدیل‌های مهم در این حکومت‌مندی عبارتند از: تبدیل گفتمان اقتصاد سیاسی به دانش اقتصاد که از بایدها و نبایدها سخن می‌گوید، تبدیل انسان به سرمایه‌انسانی و تولید سوژه خودکارآفرین: این سوژه در حال سرمایه‌گذاری بر روی خود است و بیش از آنکه به لحاظ مالی تولیدکننده باشد، از طریق مصرف تولیدکننده رضایت خود است. دوگانه توهم آزادی و بی‌ثباتی‌ای که عامدانه از سوی دولت ابراز می‌شود، عامل ساخت سوژه خودکارآفرین است و گفتمان مثبت‌اندیشی در قالب خوش‌بینی ظالمانه نقش اصلی در جلوگیری از ناامید نشدن این سوژه و تلاش بی‌وقفه آن برای رسیدن به آرزوهایی است که در موج بی‌ثباتی ناپود می‌گردد و در حقیقت می‌توان گفت این گفتمان، نوعی بهره‌برداری غیراخلاقی از سوژه خودکارآفرین است.

مرحله هفتم: نظریه اخلاقی تامس نیگل بدیلی برای خروج از نظم گفتمانی مثبت‌اندیشی.

نیگل در باب امکان دیگ‌گزینی به پررنگ‌تر بودن نقش باورها نسبت به امیال در انتخاب دیگ‌گزینی تأکید دارد و این بخش از نظریه نیگل نقطه عطفی در انتخاب آن به عنوان بدیلی تربیتی در خروج از نظم مثبت‌اندیشی است؛ چرا که فوکو اعتقاد دارد که گفتمان‌ها از طریق جهت‌دهی به امیال، ما را در مسیر دلخواه خود هدایت می‌کنند. تنفر فوکو از میل و برساخته بودن آن به دست گفتمان‌ها و آگاه شدن و به گونه‌ای دیگر میل کردن، نقطه عطفی بود که این مقاومت را به نظریه متعالی‌تری گره بزند؛ اگر میل‌های ما برساخته گفتمان‌هاست و اگر به پیروی از فوکو راه مقاومت در برابر گفتمان‌های بشری به گونه‌ای دیگر میل نمودن است؛ پس برای انسانی که از مراقبت گفتمانی آگاه شده و قصد دیگ‌گزینی دارد، نظریه اخلاقی نیگل بهترین بدیل برای خروج از نظم گفتمانی مثبت‌اندیشی است؛ چرا که اساساً او در نظام انگیزش اخلاقی خود، باور را بر میل مقدم کرده و به انسان این نوید را می‌دهد که او

قدرت ساختنِ باورهای درست و عمل کردن به آن‌ها را دارد؛ حتی اگر این باورها مخالف امیالش باشد. نظریه نیگل از جهت نقش ناظر بودن انسان در دیگرگزینی نیز حائز اهمیت است؛ چرا که علاوه بر اینکه بر اهمیت ناظر بودن انسان در دیگرگزینی به عنوان یک نکته تربیتی تأکید می‌کند، پیام‌آور دو نکته تربیتی مهم‌تری است: اول اینکه بحث ناظر بودن بر خود می‌تواند بر ناظر بودن به گفتمان‌ها نیز تسری یابد و عامل آگاهی فرد از مراقبت‌های گفتمانی شود و دوم اینکه فرد را برای تربیت اخلاقی خویش و ساختن باورهای درست اخلاقی به سمت مکتب‌های تربیتی‌ای سوق می‌دهد که از جنبه ناظر بودن یا خالق بودن بر انسان و جهان به تربیت و هدایت او پرداختند؛ چرا که فرد درک می‌کند که این مکتب‌ها با توجه به مشرف بودن به تمام ابعاد وجودی انسان، قادر به هدایت درست او برای رسیدن به سعادت هستند.

منابع

- امرسون، رالف والدو. (۱۳۹۹). طبیعت. ترجمه مرضیه خسروی. تهران: نشر روزگار نو.
- اوتینگن، گابریله. (۱۳۹۸). مثبت فکر نکنید (بصیرت‌هایی از دانش جدید انگیزش). ترجمه حسین رحمانی. تهران: ترجمان علوم انسانی.
- ایلوز، ایوا. (۱۳۹۹). شکل‌گیری سرمایه‌داری هیجانی در نقد صنعت روانکاوی. ترجمه روزان مظفری. تهران: انتشارات نگاه.
- دانیالی، عارف. (۱۳۹۳). میشل فوکو: زهد زیبایی‌شناسانه به مثابه گفتمان ضد دیداری. تهران: نشر تیسرا.
- فوکو، میشل. (۱۳۹۹). امنیت، قلمرو، جمعیت: درس گفتارهای کولژ دو فرانس ۱۹۷۷-۱۹۷۸. ترجمه سید محمد جواد سیدی. تهران: نشر چرخ.
- نیگل، تامس. (۱۳۹۵). امکان‌دیگرگزینی. ترجمه جواد حیدری. تهران: نگاه معاصر.
- وینسنت پیل، نورمن. (۱۳۹۹). قدرت مثبت‌اندیشی. ترجمه اسماعیل حسینی. تهران: نشر ثالث.
- Berlant, Lauren. (2020). *Cruel Optimism*. Duke University Press.
- Binkley, Sam. (2011). "Happiness, Positive Psychology and the Program of Neoliberal Governmentality". *Subjectivity*, 4(4): 371-394.
- De La Fabián. Rodrigo & Stecher. Antonio. (2017). "Positive Psychology's Promise of Happiness: A new form of human capital in contemporary neoliberal governmentality". *Theory & Psychology*, 27(5), 600-621.
- Dean, Tim. (2012). "The biopolitics of pleasure". *South Atlantic Quarterly*, 111(3): 477-496.
- Díaz, Edgar Cabanas & González, José Carlos Sánchez. (2012). "The Roots of Positive Psychology. Papeles del Psicólogo", 33(3): 172-182.
- Foucault, Michel. (2010), *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*, trans. Graham Burchell. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel. (2003). *Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975-76*. trans. David Macey. London: Penguin.
- Feher, Michel. (2009). "Self-appreciation; or, the aspirations of human capital". *Public Culture*, 21(1): 21-41.
- Flew. Terry. (2015). "Foucault, Weber, neoliberalism and the politics of Governmentality". *Theory, Culture & Society*, 32(7-8): 317-326.
- Hodgson. Naomi. (2010). "What does it mean to be an educated person?" *Journal of Philosophy of Education*, 44(1): 109-123.
- Masquelier. Charles. (2019). "Bourdieu, Foucault and the politics of precarity". *Distinktion: Journal of Social Theory*, 20(2): 135-155.
- McDonald, Matthe & O'Callaghan, Jean. (2008). "Positive psychology: A Foucauldian critique". *The humanistic psychologist*, 36(2): 127-141.
- Oksala, Johanna. (2013). "From Biopower to Governmentality". *A Companion to Foucault*, 320-336. John Wiley and Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118324905.ch15>
- Sellar, Sam. & Zipin, Lew. (2019). "Conjuring optimism in dark times: Education, affect and human capital". *Educational Philosophy and Theory*, 51(6): 572-586.
- Robbins. Brent Dean. (2015). "Building bridges between humanistic and positive psychology". *Positive Psychology in practice: Promoting Human Flourishing in Work, Health, Education, and Everyday Life*, 31-46.
- Sherman. David. (2019). "Foucault's neoliberal ideology". *European Journal of Philosophy*, 27(2): 500-514.